

ЗМІСТ

Макс Вебер і його класична праця. <i>Олександр Погорілий</i>	7
Попередні зауваження до «Зібрання праць із соціології релігії»	25
I. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ	
1. Віросповідання і соціальне розшарування	41
2. «Дух» капіталізму	48
3. Концепція покликання в Лютера. Завдання дослідження	69
II. ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА АСКЕТИЧНОГО ПРОТЕСТАНТИЗМУ	
1. Релігійні засади мирського аскетизму	79
2. Аскеза і капіталістичний дух	121
Примітки	143

[Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>](http://kniga.biz.ua)

МАКС ВЕБЕР

**ПРОТЕСТАНТСЬКА
ЕТИКА І ДУХ
КАПІТАЛІЗМУ**

*Переклав з німецької
Олександр Погорілий*

«НАШ ФОРМАТ» · Київ · 2018

[Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>](http://kniga.biz.ua)

ЗМІСТ

Макс Вебер і його класична праця. <i>Олександр Погорілий</i>	7
Попередні зауваження до «Зібрання праць із соціології релігії»	25
I. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ	
1. Віросповідання і соціальне розшарування	41
2. «Дух» капіталізму	48
3. Концепція покликання в Лютера. Завдання дослідження	69
II. ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА АСКЕТИЧНОГО ПРОТЕСТАНТИЗМУ	
1. Релігійні засади мирського аскетизму	79
2. Аскеза і капіталістичний дух	121
Примітки	143

[Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>](http://kniga.biz.ua)

I. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

1. Віросповідання і соціальне розшарування

Коли знайомишся зі статистикою щодо професійної зайнятості в будь-якій країні з конфесійно змішаним складом населення, майже постійно впадає у вічі явище⁶, яке неодноразово жваво обговорювали в католицькій пресі та літературі⁷, а також на з'їздах католиків Німеччини. Деться про безсумнівну кількісну перевагу *протестантів* серед власників капіталу і підприємців, а також висококваліфікованих працівників, насамперед серед вищого технічного і комерційного персоналу сучасних підприємств⁸. Цей факт засвідчує віросповідна статистика — і не лише там, де різниця у віросповіданні співвідносна з національними відмінностями і, відповідно, розбіжностями в рівнях культурного розвитку, як-от у Східній Німеччині, де населення складається з німців та поляків. Ми бачимо це явище майже всюди, де капіталістичний розвиток відкривав можливості для відповідного соціального розшарування і професійної диференціації, і що частіше це траплялося, то переконливішими були дані конфесійної статистики. Звичайно, перевагу протестантів серед власників капіталу⁹, керівництва і кваліфікованих працівників великих сучасних торгово-промислових підприємств¹⁰, а також той факт, що відсоток протестантів у цих колах перевищує їх відсоткове відношення до кількості населення загалом, почасти можна пояснити історичними обставинами¹¹, коріння яких сягає в далеке минуле. У цьому випадку віросповідання не *причина*, а певною мірою *наслідок* економічних явищ. Виконання деяких економічних функцій пов'яза-

[Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>](http://kniga.biz.ua)

не або з володінням капіталом, або з наявністю освіти, здобуття якої вимагає коштів, або, найчастіше, і з тим, і з тим; тобто ці функції залежать від успадкованого багатства чи, щонайменше, певного рівня добробуту. У XVI столітті більшість найбагатших, економічно найрозвиненіших завдяки своїм природним умовам і близькості до торгових шляхів регіонів імперії — і насамперед більшість заможних — *міст* прийняли протестантство. Наслідки цього і сьогодні сприяють протестантам у їхній боротьбі за матеріальний добробут. У зв'язку з цим постає питання історичного характеру: в чому причина такої виняткової схильності економічно найрозвиненіших регіонів до церковної революції? Відповідь на нього зовсім не така проста, як це може видатись на перший погляд. Безумовно, розрив з економічним традиціоналізмом став фактором, який мусив піддати значним сумнівам непорушність релігійних традицій і взагалі підштовхувати до непокори будь-яким традиційним авторитетам. Та водночас слід враховувати те, про що сьогодні часто забувають: Реформація не стільки *ліквідувала* панування церкви в повсякденному житті, скільки замінила одну його форму на *іншу*; до того ж це була заміна панування зовсім необтяжливого, на той час маловідчутного, здебільшого майже формального неймовірно обтяжливою і жорсткою регламентацією поведінки, яка глибоко проникла в усі сфери приватного і громадського життя. З пануванням католицької церкви, яка «карає еретиків, але милує грішників» (у минулому ще дужче, ніж тепер), миряться сьогодні народи з цілком сучасним економічним ладом, так само як мирилися з ним найбагатші, економічно найрозвиненіші країни на межі XV–XVI століть. Натомість панування кальвінізму в тій формі, якої воно набуло в XVI столітті в Женеві і Шотландії, наприкінці XVI і на початку XVII століття — у більшій частині Нідерландів, а в XVII столітті — у Новій Англії і почасти в самій Англії, здалося б нам сьогодні найнестерпнішою формою контролю церкви над особистістю. Саме так його і сприймали найширші верстви тодішнього старого патріцату як у Женеві, так і в Голландії та Англії. Реформатори, що проповідували в цих економічно найбільш розвинених країнах, засуджували не надмірність, а саме брак церковно-релігійної регламентації життя. Як же могло трапитись, що саме в цих країнах, як ми побачимо далі, економічно найактивніші «буржуазні» середні класи не лише змирилися з пуританською тиранією, а й захищали її з такою самовідданістю, яку раніше *буржуазні* класи як *такі* виявляли досить рідко,

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

а згодом — й узагалі ніколи? Це, як справедливо зауважив Карлейль, справді був *the last of our heroism*^{*}.

Далі, і це найголовніше: якщо, як ми вже зазначали, чисельну перевагу протестантів серед власників капіталу і провідних діячів сучасної промисловості ще можна почастини пояснити їхнім кращим майновим станом, що був таким віддавна, то інші факти свідчать про існування причиново-наслідкових зв'язків зовсім *іншого* типу. Насамперед згадаймо хоча б таке повсюдно поширене (байдуже де — у Бадені, Баварії чи Угорщині) явище, як відмінності у *характері* тієї середньої освіти, яку дають своїм дітям батьки-католики порівняно з батьками-протестантами. Те, що відсоток католиків серед учнів і випускників середніх навчальних закладів «підвищеного типу» в цілому значно нижчий за процент католиків серед загальної кількості населення², можна, щоправда, певною мірою пояснити майновими відмінностями, про які йшлося вище. Однак це ніяк не пояснює ту обставину, що *серед католиків-абітурієнтів* відсоток випускників реальних гімназій, реальних училищ, цивільних шкіл підвищеного типу та інших подібних закладів, у яких готують до технічної, торгово-промислової діяльності й загалом до буржуазного підприємництва, також значно *нижчий*, ніж серед протестантів³. Католики віддають явну перевагу гуманітарній підготовці, яку дають класичні гімназії, і це ніяк не пов'язано з відмінностями в майновому стані. Навпаки, саме цим фактом слід пояснювати незначну участь католиків у капіталістичному виробництві. Та ще більше вражає інше спостереження, яке допомагає зрозуміти, чому серед кваліфікованого *робітництва, зайнятого* в сучасній великій промисловості, мало католиків. Як відомо, сучасні підприємства значну частину своєї кваліфікованої робочої сили залучають із ремісничого середовища, ніби доручаючи ремісництву справу попередньої підготовки робочої сили, яку потім у нього й забирають; це явище значно більше поширене серед робітників-протестантів, аніж серед католиків. Іншими словами, підмайстри з-поміж католиків значно частіше залишаються в ремісничій сфері та стають *майстрами*, тоді як відносно більша кількість протестантів прямують у промисловість, поповнюючи на підприємствах ряди кваліфікованих робітників і службовців⁴. У таких випадках, поза всяким сумнівом, існує причиново-наслідковий зв'язок: *специфічний духовний склад, що є результа-*

* Останній прояв нашого героїзму (англ.).

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

радісності», а насамперед у суто *релігійних* рисах. Свого часу Монте-ск'є в «Дусі законів» стверджував, що англійці ведуть перед серед усіх народів світу в трьох надзвичайно важливих речах — набожності, торгівлі і свободі. То чи не пов'язані успіхи цього народу у сфері придбання, так само як і його прихильність до демократичних політичних інститутів (до цього питання ми повернемося пізніше в іншому контексті), з тим його рекордом благочестя, про який згадує Монте-ск'є?

Варто лише поставити це питання, як одразу зринає низка можливих співвідношень, які ми спочатку можемо уявити лише приблизно. Наше завдання полягає якраз у тому, щоб якомога чіткіше *сформулювати* ці приблизні уявлення — наскільки це взагалі можливо, якщо пам'ятати про невичерпну багатоманітність кожного історичного явища. Але, щоб спромогтися це зробити, слід насамперед відмовитися від невизначених понять, які ми вживали до цього часу, і спробувати проникнути в суть тієї характерної своєрідності й тих відмінностей між великими релігійними світоглядами, які історично постають перед нами в різних напрямках християнської релігії.

Однак спершу варто зробити кілька попередніх зауважень щодо специфіки об'єкта, історичне пояснення якого запропоновано далі, а також про те, в якому *sensu* взагалі можливе таке пояснення в рамках цього дослідження.

2. «Дух» капіталізму

Заголовок цієї книги містить поняття «*дух капіталізму*», що звучить дещо претензійно. Що воно має означати? Перша ж спроба дати «*дефініцію*» цьому поняттю наражається на труднощі, які впливають із самої суті нашої дослідницької мети.

Якби об'єкт, для якого подібне визначення мало б певний сенс, узагалі міг існувати, то ним міг би бути лише «*історичний індивід*», тобто комплекс реально наявних історичних зв'язків, які ми об'єднуємо в одне поняття з погляду їхнього *культурного значення*.

Та оскільки таке поняття має бути пов'язане насамперед з індивідуальною *специфікою* певних історичних явищ, то воно не може бути визначене за правилом «*genus proximum, differentia specifica*»^{*}, тобто вицленоване; навпаки, його потрібно *скомпонувати* з окремих складни-

* Близьке за родом, але зі специфічними відмінностями (лат.).

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

ків, узятих з історичної дійсності. Остаточне теоретичне визначення об'єкта нашого дослідження можливе лише по його *завершенні*; іншими словами, лише в ході дослідження (і це буде один із його важливих результатів) ми дійдемо висновку, яким чином найкраще, тобто найадекватніше в аспекті, який нас цікавить, сформулювати, що ми розуміємо під «духом капіталізму». Подібний підхід, зі свого боку (про це йти-меться далі), — не єдиноможливий у процесі аналізу тих історичних явищ, які ми тут розглядаємо. В інших аспектах «важливими» могли б виявитись інші риси цього чи будь-якого іншого історичного явища — з чого випливає, що під «духом» капіталізму можна і потрібно розуміти не обов'язково *лише* те, що суттєве для нас і для нашого бачення проблеми. Ця обставина пов'язана із самою суттю «формування історичних понять», методичне завдання якого полягає не в підведенні історичної дійсності під абстрактні родові поняття, а у виокремленні конкретних зв'язків, що завжди зберігають свій *індивідуальний* відтінок.

Якщо все ж таки спробувати окреслити об'єкт, аналіз й історичне пояснення якого представлено далі, то це буде не «дефініцією» в точному значенні цього слова (принаймні на цьому етапі), а, швидше, попереднім *поясненням* того, що ми маємо на увазі, говорячи про «дух» капіталізму. Подібне пояснення справді потрібне для того, щоб зрозуміти, що становить предмет цього дослідження. Задля цього ми звернемося до одного з документальних свідчень прояву такого «духу», де майже з класичною ясністю відбито те, що нас цікавить; у цього документа є своя перевага: він не має жодного прямого стосунку до релігійних уявлень, а отже, не містить жодних сприяєливих для нашого дослідження передумов.

Цей документ проголошує: «Пам'ятай, що час — це гроші; той, хто щодня міг би заробляти десять шилінгів, однак півдня гуляє чи ледачує вдома, мусить — хай навіть витрачає на себе тільки шість пенсів — враховувати не лише ці витрати, а й те, що він витратив чи, точніше, викинув ще п'ять шилінгів.

Пам'ятай, що *кредит* — це гроші. Той, хто залишає в мене свої гроші ще на деякий час після того, як я мав би з ним розрахуватися, дарує мені відсотки або стільки, скільки я протягом цього часу можу виручити з їх допомогою. А це може бути доволі значна сума — особливо коли людина має добрий і солідний кредит і вміло ним користується.

Пам'ятай, що гроші мають *плодоносну природу і здатні породжувати нові гроші*, їхнє потомство може множитися ще більше і так далі.

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

П'ять шилінгів в обігові дадуть шість, обіг яких, зі свого боку, дасть сім шилінгів три пенси тощо, аж доки не вийде сто фунтів. Отже, що більше ти маєш, то більший прибуток дають твої гроші, випущені в обіг, тож прибуток зростає дедалі швидше. Хто коле поросну свинню, той нищить усе її потомство до тисячного його представника. Хто тратить одну монету вартістю п'ять шилінгів, той *убиває* (!) все те, що з неї могло б бути: цілі гори фунтів.

Пам'ятай прислів'я: тому, хто *вчасно повертає*, відкриті гаманці інших. Людина, яка розраховується в точно обумовлений час, завжди може позичити у своїх друзів гроші, які їм наразі не потрібні.

А це буває дуже вигідно. Окрім старанності й поміркованості, ніщо так не допомагає молодій людині *утвердитись у світі*, як пунктуальність і справедливість у всіх справах. Тому ніколи не затримуй позичених грошей ані на годину понад домовлений час, щоб гнів твого приятеля не перекрив тобі доступу до його гаманця.

Потрібно також враховувати будь-які найнепомітніші людські вчинки, що здатні вплинути на *кредит*. Слухаючи стукіт твого молотка о п'ятій ранку чи о восьмій вечора, твій кредитор зберігає спокій на півроку; однак досить йому побачити тебе в більярдній чи почути твій голос у шинку в той час, коли ти мав би працювати, як він наступного ж ранку нагадає тобі про борг і вимагатиме повернути гроші тоді, коли їх у тебе не буде.

Окрім усього іншого, акуратність *свідчить*, що ти пам'ятаєш про свої борги, тобто ти людина не лише пунктуальна, а й *чесна*, що також збільшує твій *кредит*.

Остерігайся вважати своєю власністю все те, що ти маєш, і жити відповідним чином. Такою ілюзією тішаться багато хто з людей, які живуть у кредит. Щоб запобігти цьому, веди точний облік своїх витрат і прибутків. Якщо не полінуєшся звернути увагу на дрібниці, матимеш гарний результат: ти побачиш, як мізерні на перший погляд затрати зростають до величезних сум, і виявиш те, що можна було б зберегти раніше і що слід буде зекономити в майбутньому.

За 6 фунтів річного відсотка ти зможеш користатися 100 фунтами — за умови, якщо тебе вважатимуть порядною і чесною людиною. А той, хто щодня даремно витрачає 4 пенси, щорічно марнує 6 фунтів, а це — плата за право користуватися 100 фунтами. Хто ж щодня витрачає частку свого часу вартістю у 4 пенси (хай це буде лише кілька хвилини), той втрачає у загальній сумі днів право користатися 100 фун-

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

лицьких країнах. Якщо ж під «практичним раціоналізмом» розуміти різновид життєвої поведінки, коли світ оцінюється насамперед з погляду поцейбічних інтересів окремої особистості, то така позиція була і залишається типовою для народів *liberum arbitrium*²; вона ввійшла в плоть і кров італійців та французів, і ми вже мали змогу переконатися, що це зовсім не той ґрунт, на якому могло сформуватися ставлення людини до свого «покликання» як до життєвої мети, що є необхідною умовою для розвитку капіталізму. Життя можна «раціоналізувати» з доволі різних поглядів і в найрізноманітніших напрямках (що просту істину, про яку часто забувають, слід було б ставити на чільне місце в усіх дослідженнях проблеми «раціоналізму»). «Раціоналізм» — це історичне поняття, яке містить у собі безодню суперечностей, і ми насамперед мусимо з'ясувати, який дух ліг в основу тієї форми «раціонального» мислення і «раціонального» життя, на ґрунті якої постала ідея «покликання» і та, як ми бачимо, цілком ірраціональна з погляду суто евдемоністичних інтересів окремої особи здатність геть чисто віддаватися роботі за фахом, що завжди була і наразі залишається однією з найтиповіших ознак нашої капіталістичної культури. Нас передусім цікавить походження тих ірраціональних елементів, які становлять основу такого, як і будь-якого іншого, поняття «покликання».

3. Концепція покликання в Лютера.

Завдання дослідження

Цілком очевидно, що в німецькому слові «Beruf», а можливо, ще більшою мірою в англійському «calling», звучить релігійний мотив — про завдання, яке ставить перед людиною Бог, і що більше в кожному конкретному випадку ми підкреслюємо це слово, то відчутніший цей мотив. Якщо ми простежимо його історію в усіх культурних мовах світу, то виявимо, що в народів, більшість представників яких тяжіють до католицизму, так само як і в народів класичної античності³, відсутнє це поняття (що означає певне життєве становище, чітко визначену сферу діяльності), тоді як переважно в усіх протестантських народів воно існує. Виявляється, що справа тут зовсім не в якихось етнічно зумовлених особливостях згаданих мов і не у вираженні «німецького народного духу». Це слово в його теперішньому значенні вперше тра-

* Свобода вибору (лат.).

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

пляється в *перекладах Біблії* та більше відповідає духові перекладу, а не духові оригіналу⁶⁹. У лютерівському перекладі Біблії це слово в його сучасному значенні вперше вжито, здається, в одному тексті Книги Сираха (11:20–21)⁶⁰. Досить швидко воно набуло актуальності сьогодні семантики в повсякденному спілкуванні всіх протестантських народів, тоді як раніше в жодній із мов не було навіть натяку на його вживання у світській літературі. Не трапляється воно, як відомо, й у проповідях; виняток становлять хіба що німецькі містики, чий вплив на Лютера добре відомий.

Тут нове не лише значення слова, нова (і це, здається, відомо) сама *ідея*, народжена Реформацією. Звісно, це не означає, що вже в середні віки чи навіть в античності (в епоху *пізнього еллінізму*) не було спроб оцінки повсякденної мирської діяльності, яку передбачає поняття «*Veruf*», — про це йтиметься нижче. Однак, безумовно, новим тут було розуміння виконання свого обов'язку в рамках світської професії як найвищої мети морального життя людини взагалі. Неминучим наслідком цього стало уявлення про релігійне значення мирської буденної праці та формування відповідного уявлення про професію та її роль. Таким чином, поняття «*Veruf*» відзеркалювало головний догмат усіх протестантських віросповідань, згідно з яким поділ католиками християнських моральних заповідей на *praeserta*⁶¹ і *consilia*⁶² розглядався як щось другорядне порівняно з чернецькою аскезою, а єдиним засобом догодити Богові натомість проголошувалось суто виконання своїх повсякденних обов'язків так, як вони визначені для кожної людини її місцем у житті, становлячи її «покликання».

Саме таку ідею розвивав Лютер⁶³ упродовж першого періоду своєї реформаторської діяльності. Хоч він спочатку і розцінював (цілком у дусі панівної середньовічної традиції — так, як її висловлено в Томі Аквінського)⁶⁴ повсякденну мирську працю як угодну Богові, однак уважав її пов'язаною зі сферою рукотворного; це — необхідна природна основа релігійного життя, що моральна за своєю суттю, так само як їжа чи пиття⁶⁵. Однак що послідовніше Лютер втілював у життя принцип *sola fide*⁶⁶ і що різкіше підкреслював несумісність свого вчення

* Заповіді (лат.).

** Поради (лат.).

*** Лише вірою (лат.). Один із принципів лютерівського вчення, згідно з яким порятувати душу можна не ділами, а лише Божою вірою.

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

з «євангельськими порадами» католицького чернецтва, «продиктованими дияволом», то більшого значення набувала ідея професійного покликання. Чернечий спосіб життя, на думку Лютера, не лише нічого не вартий з погляду виправдання перед Богом, а взагалі є проявом егоїстичної байдужості людей, які нехтують своїми мирськими обов'язками. Повсякденну діяльність у рамках професії він, навпаки, оцінює як найвищий прояв християнської любові до ближнього. Лютер обґрунтовує це в досить далекий від мирських понять спосіб, що майже до гротеску суперечить відомому твердженню Адама Сміта⁶⁴; особливо це стосується думки про те, ніби розподіл праці змушує кожного працювати на *інших*. Однак незабаром таке схоластичне обґрунтування зникає, натомість дедалі частіше починають підкреслювати те, що виконання повсякденних мирських обов'язків за будь-яких обставин — це єдиний шлях догодити Богові, що лише це і є воля Божа, а тому всі дозволені професії рівні перед Богом⁶⁵.

Не підлягає жодному сумніву й майже межує з трюїзмом⁶⁶ те, що моральна кваліфікація професійної світської діяльності — це один із найсуттєвіших наслідків Реформації і діяльності Лютера зокрема, що в майбутньому мали серйозний вплив. Така концепція безмежно далека від тієї глибокої ненависті, з якою споглядально настроєний Паскаль відкидав будь-яку позитивну оцінку повсякденної мирської діяльності, що, на його глибоке переконання, може ґрунтуватись лише на суетності і лукавстві⁶⁷. Ще більш чужа вона утилітарному *пристосуванню* до світу, типовому для пробабілізму єзуїтів. Однак практичне значення цієї протестантської ідеї ми загалом чітко не усвідомлюємо, а, швидше, нечітко відчуваємо.

Навряд чи потрібно доводити, що не може бути й мови про внутрішню спорідненість поглядів Лютера і «капіталістичного духу» в тому значенні цього слова, про яке ми говорили вище, та й узагалі в будь-якому іншому значенні. Адже навіть ті церковні кола, які сьогодні ладні ревно прославляти «справу» Реформації, аж ніяк не належать до прихильників капіталізму — в жодному розумінні. І, певна річ, сам Лютер рішуче відмежувався б від будь-якої концепції, близької тій, що викладена в роботах Франкліна. Водночас у зв'язку з цим не потрібно посилається на його невдоволення з приводу діяльності Футтерів⁶⁸ та інших подібних великих торговців. Адже боротьба проти юридичних і фактичних *привілеїв* окремих великих торговельних компаній у XVI–XVII століттях, швидше, нагадує сучасні виступи про-

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

II. ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА АСКЕТИЧНОГО ПРОТЕСТАНТИЗМУ

1. Релігійні засади мирського аскетизму

Історичними носіями аскетичного протестантизму (у загальноприйнятому розумінні цього поняття) виступають насамперед такі чотири його напрямки: 1) кальвінізм у *тій його формі*, якої він набув у низці країн Західної Європи, завоювавши там панівне становище в XVII столітті; 2) пієтизм; 3) методизм; 4) секти, що утворювалися на базі анабаптистського руху⁹⁹. Жоден із цих напрямків не був повністю ізольований від інших, не існувало також і їх чіткого відмежування від неаскетичних реформатських церков. Засновники методизму, що виник у середині XVII століття всередині державної церкви Англії, розглядали його не так як нову церкву, а переважно як відродження аскетичного духу в лоні церкви старої. Він відокремився від англіканської церкви лише в ході свого розвитку, особливо після того, як методизм проник до Америки. Пієтизм в Англії й особливо в Нідерландах виник на ґрунті кальвінізму й упродовж певного часу, незважаючи на деякі незначні розбіжності, був пов'язаний з ортодоксальною вірою. Лише наприкінці XVII століття, в період діяльності Шпенера, він злився з лютеранством, частково змінивши догматичне обґрунтування. Пієтизм залишився рухом *усередині* церкви, і лише пов'язана з діяльністю Цінцендорфа група «гернгутерів», що перейняла від громади «моравських братів» деякі відлуння гуситських і кальвіністських ідей, перетворилася, всупереч власному бажанню, на своєрідну секту — так само, як це трапилося з методистами. На початкових стадіях свого розвитку кальвінізм й анабаптистські секти різко про-

[Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>](http://kniga.biz.ua)

тистояли одна одній, однак у баптизмі кінця XVII століття їхні позиції зблизилися, та навіть в інdependentських сектах Англії та Нідерландів початку XVII століття різниця між ними була лише кількісна. На прикладі пієтизму стає зрозуміло, що перехід до лютеранства теж відбувався поступово; те саме можна сказати і про зв'язки між кальвінізмом й англiканською церквою, яка за своїми зовнішніми рисами і духом найзав'язтіших її прибічників близька до католицизму. Більшість прихильників і найбільш послідовних adeptів аскетичного руху, який отримав назву «пуританізм»²¹ у найширшому розумінні цього багатозначного поняття, піддавали критиці основи англiканства, проте і тут відмінності загострилися лише поступово, у ході боротьби. Якщо не зважати на питання внутрішнього устрою й організації, які на цьому етапі не становлять для нас інтересу — особливо в контексті проблеми, яку ми розглядаємо, — то й тоді стан справ залишиться незмінним. Навіть найсерйозніші догматичні розходження (такі, як різні тлумачення вчення про предестинацію і виправдання вірою) переходили одне в одне в найрізноманітніших комбінаціях. Щоправда, на початку XVII століття вони, як правило, ставали на перешкоді збереженню церковної єдності, однак так було не скрізь. Підкреслимо, що важливі для нас прояви *високоморальної* поведінки однаковою мірою спостерігаються серед прибічників найрізноманітніших деномінацій, які походять із чотирьох вищеназваних нами джерел або їх комбінацій. Далі ми побачимо, що близькі за змістом етичні максими можуть бути пов'язані із зовсім різними догматичними принципами. Навіть найбільш поширені та впливові казуїстичні компендуми різних віросповідань — література, що пропонує способи порятунку душі, — упродовж історичного розвитку почали впливати одне на одного, внаслідок чого між ними виникло багато спільного, незважаючи на значну очевидну різницю в практиці життєвого укладу. Таким чином, може скластися враження, що краще було б узагалі ігнорувати в цих явищах усе, що стосується догматичних засад та етичних теорій, і зосередитись головню на їхній моральній практиці — у тій мірі, як її можна виявити. Однак усе-таки це було б неправильно. Відмінності в догматичних засадах аскетичної моральності в процесі запеклої боротьби поступово зникли. Та питома віра в ці догмати не лише наклала сильний відбиток на пізнішу «недогматичну» етику, а й зумовила те, що *лише* знання первісного ідейного змісту цієї моральності дає змогу зрозуміти, як тісно остання пов'язана з ідеєю *потойбічного бла-*

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

женства, що повністю підкорила свідомість найглибших людей того часу, ідеєю, без всепоглинаючої сили якої тоді було б неможливе ніяке моральне оновлення, здатне серйозно вплинути на життєву практику. Цілком очевидно, що нас цікавить не те, чого офіційно вчила теорія, описана в етичних компендіумах тих часів (хоч з огляду на те, що на вірянину впливали церковна дисципліна, турбота про спасіння душі та проповіді, усе це, безумовно, мало практичне значення)⁹², а зовсім інше — вивчення створених релігійною вірою і практикою релігійного життя психологічних стимулів, які скеровували в певному напрямку всю життєву поведінку і змушували індивіда чітко його дотримуватись. Ці стимули здебільшого були зумовлені релігійними уявленнями. Тогочасна людина замислювалась над суттю абстрактних на перший погляд догматів лише тією мірою, якою ці догмати були пов'язані з практичними релігійними інтересами. У ході нашого викладу нам доведеться зупинитись на деяких догматичних проблемах⁹³, що непідготовленому читачеві видаються складними, а освіченому теологові — легкокожевними і поверховними. Крім того, ми будемо змушені компіювати «ідеально-типові» наслідки, які випливають зі змісту релігійних ідей, а в історичній реальності трапляються доволі рідко. І якраз тому, що в історичній дійсності неможливо провести чіткої межі, ми намагатимемося визначити специфічний вплив таких ідей, досліджуючи *найяскравіше виражені* форми їх прояву.

Вірою⁹⁴, навколо якої в XVI–XVII століттях у найрозвиненіших капіталістичних країнах — Нідерландах, Англії, Франції — тривала запекла політична і культурна боротьба і якій саме тому ми і приділяємо увагу насамперед, був кальвінізм⁹⁵. Найважливішою догмою цього вчення тоді — а загалом і тепер — вважали *обраність для спасіння*. Щоправда, часто сперечаються, чи це «основний» догмат реформатської церкви, чи лише «додаток» до нього. Судження про істотність певного історичного явища — зазвичай оціночні чи релігійні (у цьому разі істотним вважають те, що становить предмет «зацікавлення» чи має стабільну цінність) або ж такі, коли істотним вважають те, що завдяки своєму впливу на інші історичні явища є *каузально* важливим (у такому випадку йдеться про судження, що співвідносять одне історичне явище з іншим). Якщо виходити саме з другої тези, що ми якраз і збираємося робити, та ставити питання про значущість згаданого догмату з погляду його культурно-історичного впливу, то доведеться визнати, що вона була досить високою⁹⁶. Ольденбарневельт, який бо-

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>